

bazı tereke ve vasiyet meselelerinin cebir ve geometri yolu ile yapılmış çözümlerini Hubûbî'ye nisbet etmekte, bu da onun etkisinin uzun yıllar sürdüğünü göstermektedir. Söz konusu çözümlere bakıldığında Hubûbî'nin, İslâm matematiğinde bilinmeyen tesbiti için benimsenen hutût ve sûtûh yöntemini kullandığı görülür. Cemşid el-Kâşî'nin ifadeleri bu yöntemin Hubûbî'nin keşfi olduğunu ortaya koymaktadır.

Eserleri. 1. Kitâbü'l-İstikşâ fi'l-cebr ve'l-mukâbele. Hubûbî'nin en tanınmış eseri olup *Kitâbü'l-İstikşâ ve't-tecnîs fi'l-hisâb* adıyla da bilinir. Müellif, Kâtib Çelebi'nin de belirttiği gibi (*Keşfü'z-zunûn*, I, 80), Hârizmî'nin sistemleştirdiği cebir ve mukabele ilmi içerisinde mevcut teorik bilgileri verdikten sonra bunları tereke ve vasiyet hesaplarına uygulamakta, ayrıca Cemşid el-Kâşî'nin kendisine attığı hutût ve sûtûh yöntemiyle de çözüm örnekleri vermektedir. Kitabın pek çok yazma nüshası vardır (Türkiye kütüphanelerinde bulunanların başlıcaları Süleymaniye Ktp., Molla Çelebi, nr. 47/3, vr. 212^b-248^b; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 1226; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1366, vr. 41^a-95^a). **2. Yakın zamanlarda Taşkent'te Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları Dinî İdaresi Kütüphanesi'nde kayıtlı (nr. 1118) bir mecmua içeri-**

sinde Hubûbî'nin miras meselelerine dair yeni bir risâlesi bulunmuştur; onun hemen arkasından da *et-Tecnîs fi'l-hisâb*'ın müellifi Ebû Tâhir Sirâceddin Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî'nin bu esere yaptığı şerh gelmektedir. Bir giriş ve dört fasıldan oluşan risâlenin giriş kısmında dört temel işlem, pozitif tam ve rasyonel sayıların kare kökünü alma, sayıların pozitif tam sayılara göre üslerinin hesabı gibi konular işlenmektedir; diğer fasıllar miras meseleleriyle ilgilidir. Problemlerin çözümü sırasında bilinçli bir şekilde cebir ve mukabele, hutût, kareye tamamlama, dinar ve dirhem hesabı ile çift yanlısı hesabı gibi beş farklı yöntem kullanmıştır. Bu problemlerle Cemşid el-Kâşî'nin *Miftâhu'l-hisâb*'ında ele aldığı problemler arasında benzerlikler vardır; nitekim Kâşî de bu problemlerin Hubûbî'ye ait çözümlerini onun adını zikrederek vermektedir. Risâlede *Kitâbü'l-İstikşâ'ya* atıfta bulunulmakta ve bu durum eserin ondan sonra yazıldığını göstermektedir (İbadov, XII/1-2, s. 84-86).

Kataloglarda Hubûbî'ye *Kitâbü'l-Hisâb ve'l-cebr ve'l-mukâbele* ve *Kitâbü'l-Hisâb* adlı iki ayrı çalışma daha nisbet edilmiştir. Ancak bunların yukarıda tanıtılan eserler veya onların birer parçası olması kuvvetle muhtemeldir.

BİBLİYOGRAFYA :

Bîrûnî, *İstihârâcû'l-evfâr fi'd-dâ'ire* (haz. Hârûn Abdürrabâdî, yüksek lisans tezi, 1977, el-Câmiatü'l-Ürdüniyye), s. 27, 30-31; Cemşid el-Kâşî, *Miftâhu'l-hisâb* (nşr. Nâdir en-Nablusî), Dimaşk 1977, s. 555, 561; *Keşfü'z-zunûn*, I, 80; Suter, *Die Mathematiker*, s. 197; a.mlf., *Beiträge zur Geschichte der Mathematik und Astronomie im Islam*, Frankfurt 1986, II, 17-18; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 857; Kehlâle, *Mu'cemû'l-mü'ellifin*, III, 214; Sezgin, *GAS*, V, 336; Ramazan Şeşen, *Nevadîrû'l-mahtûtâtî'l-'Arabiyye*, Beyrut 1975, I, 265-266; Ebû'l-Kâsım-ı Kurbânî, *Zindeginâme-i Riyâzîdânân-ı Devre-i İslâmî*, Tahran 1365 hş., s. 90-91; Ali Rıza Karabulut, *Kayseri Râşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesindeki Yazmalar Kataloğu*, Ankara 1995, I, 197; E. S. Kennedy - Mustafa Mawaldî, "Abû al-Wafâ' and the Heron Theorems", *MTCA*, III/1 (1979), s. 19-30, Arapça metin, s. 50-53; Ali İshak Abdüllatif, "Mu'âdeletü Herû[n]: İrcâ'ü'l-fazl li-ehli'l-fazl", *MMMA* (Küveyt), XXXI/1 (1987), s. 59-145; J. Kh. İbadov, "Mathematical Manuscripts by al-Hububi, al-Sajawandi and al-Amili in the Library of the Muslim Religious Board for Central Asia and Kazakhstan", *Studies in History of Medicine and Science*, XII/1-2, New Delhi 1993, s. 81-88; Yûnus Kerâmetî, "Ebû Ali Hübûbî", *DMBİ*, VI, 35-39.

İHSAN FAZLIOĞLU

HUBUS

(bk. VAKIF).

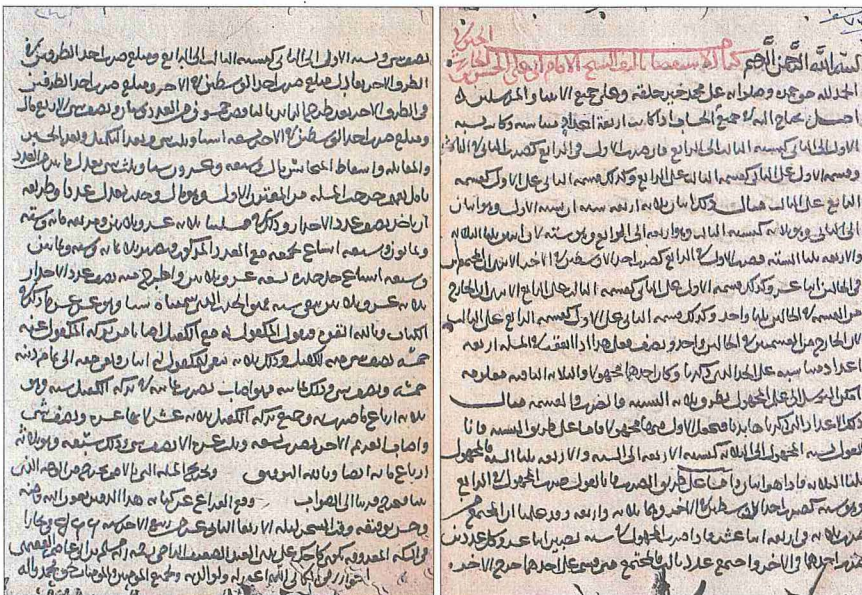
HUBYAR MESCİDİ

İstanbul Sirkeci'de
XX. yüzyıl başlarında yeniden yapılan
aşlı XV. yüzyıla ait cami.

Eminönü ilçesinin Sirkeci semtinde Âşîrefendi caddesiyle Hamidiye Türbe sokakının köşesindedir; Hoca Hubyar Camii veya Büyük Postahane Camii adlarıyla da bilinir. *Hadikatü'l-cevâmi'*de kayıtlı Arapça kitâbesine göre ilk defa Mîr Hoca Hubyar tarafından 878'de (1473-74) yaptırılan mescid zamanla ortadan kalkmış ve yerine, 1905-1909 yılları arasında Mimar Vedat'ın (Tek) Büyük Postahane binası ile birlikte tasarladığı bugünkü cami inşa edilmiştir. Bu arada minarenin tamamlanması uzayarak basında eleştiri konusu olmuş, mimar yardımcısı Muzaffer Bey de tenkitlere cevap vermiştir (*Hayal*, sy. 30 [1326], s. 2; sy. 32 [1326], s. 2-3). 881 (1476) tarihli vakfiyesinden, bugünkü Cerahpaşa Hastahanesi'nin arsasında bulunan ve aynı adı taşıyan bir mescidin daha mevcut olduğu ve 2300 akçelik vakıf gelirinin her ikisine birden tahsis edildiği öğrenilmektedir.

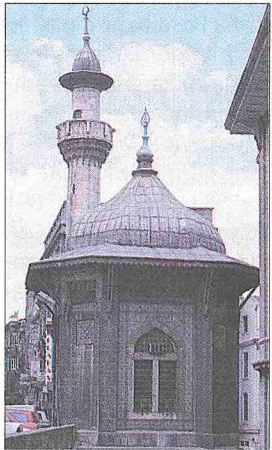
7,5 × 7,5 m. boyutlarında kare bir plana sahip olan caminin dört köşesi, yapı-

Hubûbî'nin *Kitâbü'l-İstikşâ fi'l-cebr ve'l-mukâbele* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Molla Çelebi, nr. 47/3).

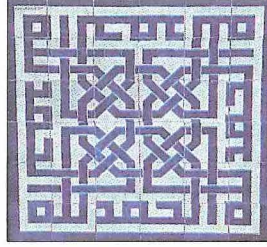
ya sekizgen prizma izlenimi verecek derecede fazla pahlanmış ve üzeri geniş saçaklı, soğan kubbeye benzer sekizgen bir külâhla örtülerek âdeta Hint mimarisine has kule-bina tipi bir görünüm elde edilmiştir. Kurşun kaplı külâhın tepesinde, iri bir armut üzerinde yükselen sebil-şadırvan alemi tarzında oymalı bir safiha alem dikkat çekmektedir. Yapı arkasında yer aldığı, dönemin seçmeci mimari karakterini plan ve cephe düzenlemesi bakımından en iyi yansıtan örneklerden Büyük Postahane ile, özellikle çini süslemelerin cephede kullanımı açısından benzerlikler göstermektedir. Caminin yan yüzlerine açılmış olan sivri kemerli ve lokma demir şebekeli büyük pencerelerini, üzerine mavi-lâcivert renklerde sekiz köşeli yıldız motiflerinin işlendiği Kütahya çini bordürler çevrelemekte, üst bordürlerle pencerelerin kemerleri arasında kalan bölümlerde de yine mavi-lâcivert ve sarı renklerde palmet ve rûmî motiflerinin hâkim olduğu süslemeler bulunmaktadır. Ayrıca penceresiz yüzlerde de (pah) küfî hattıyla "elhamdüüllâh" yazılı çini panoların kullanılması cepheleri biraz daha zenginleştirmiştir. Dışarıda görülen bu zengin tezvinata karşı içeride sadelik göze çarpar. Tamamen beyaz badana ile boyalı duvarlarda Allah, Muhammed, Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali levhalarından başka hiçbir şey yoktur. Alçı mihrap mermer görüntüsü verecek şekilde yağlı boya ile boyanmıştır.

Mimar Vedat, kendisinin tek cami projesi olan Hubyar Mescidi'nde klasik ve oryantal-egzotik öğeleri birlikte kullanarak yenilik arayışına girmiş, fakat sonuçta ortaya pek beğeni toplayabilecek bir eser koyamamıştır (Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi III*, s. 423). Özellikle neo-klasik minarenin tepesine oturttuğu sivri kub-

Hubyar Mescidi – Sirkeci / İstanbul

Hubyar Mescidi'nin dış duvarındaki küfî hattıyla hazırlanmış çini panolardan biri

be şeklindeki külâhla silindir şapka kenarını andıran saçağı çok gariptir. 1987 yılında hissedilen yeni mekân ihtiyacı sebebiyle doğu yönünde yapılan eklemelerle bina daha da alışılmadık bir hal almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 62; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 102; Semavi Eyice, "İstanbul Minareleri", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul 1963, s. 80; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi III*, s. 423; a.m.f., *İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu*, Ankara 1958, s. 26-27; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1987, I, 73; *Emînönü Camileri* (haz. TDV Eminönü Şubesi), İstanbul 1987, s. 84-85; *Hayal*, sy. 30, İstanbul 1326, s. 2, sy. 32 (1326), s. 2-3; Süha Özkan, "Reddedilen Bir Mimar: Vedat Tek", *Şehir*, VII, İstanbul 1987, s. 24-29; Burcu Özgüven, "Hubyar Mescidi", *DBİst.A*, IV, 80.

SEMA DOĞAN

HUCJET

(bk. HÜCCET).

HUCEND

(خجند)

Tacikistan'da şehir ve bu şehrin merkez olduğu idarî bölge.

İslâmî kaynaklarda Hucende, Çin kaynaklarında Hu-ch'an ve Hu-jan şeklinde geçen şehir, Mâverâünnehir bölgesindeki verimli Fergana vadisinin girişinde ve Seyhun (Siriderya) ırmağının kıyısında kurulmuştur. İslâm öncesinde Fergana'ya bağlı mahallî bir emirlik olarak adı geçen Hucend üzerine müslümanların ilk seferi Emevîler zamanında Yezid b. Muâviye'nin halifeliği sırasında (680-683) vuku buldu. Horasan'a vali tayin edilen Selm b. Ziyâd buraya bir ordu gönderdiyse de bu ordu kalenin önünde yapılan savaşta yenildi. Ardından Haccâc'ın Horasan'a tayin ettiği (99/717-18) Mühelleb b. Ebû Sufre şehri hâkimiyeti altına aldı ve burada yaşayan Soğd'ları vergiye bağladı. Hucend'in kesin fethi ise Horasan Valisi Saîd b. Amr el-Haraşî tarafından muhasara sonucu gerçekleştirildi ve şehirdeki

tüccarlar hariç asker ve asilzadelerin tamamı kılıçtan geçirildi (722).

İpek yolu üzerinde bulunan Hucend Ortaçağ'da Mâverâünnehir bölgesinin büyük şehirleri arasında idi. İslâm coğrafyacılarına göre bir iç şehir (medine) ve bir dış şehirden (rabaz) oluşan Hucend'in müstahkem bir kalesi ve bir hapishanesi vardı. O dönemde nüfusu çok kalabalık olduğundan civarında yetiştirilen ürün kâfi gelmiyor, bundan dolayı Fergana ve Üşrûsene gibi yerlerden buraya tahıl getiriliyordu. Bununla birlikte Hucend bölgede zengin meyve bahçeleri ve bostanlarıyla tanınmıştı.

Hucend, Karahanlı Hükümdarı Arslan İlig (1015-1024) tarafından ele geçirildiğinde önemli bir şehirdi. Aslen Talas valisi olan Arslan Han Muhammed b. Ali burada para bastırdı. XI. yüzyılın ortalarında Karahanlılar ikiye ayrılınca Batı Karahanlı Devleti'nde kalan şehir, Doğu Karahanlı Hükümdarı Yüsuf Kadır Han'ın hâkimiyetindeki Balasagun ve Kâşgar Hanlığı'nın doğusu ile Batı Karahanlı Hükümdarı Nasr b. Tangaç Han'ın hâkimiyetindeki Mâverâünnehir'in batısı arasında sınır oluşturuyordu. Karahıtaylar, Karahanlı Mahmûd b. Muhammed'i Hucend yakınında mağlûp ettiler (531/1137).

Moğol saldırıları esnasında Cengiz Han'ın yolladığı 75.000 kişilik ordu karşısında tutunamayan Hucend Emiri Timur Melik'in kaçması üzerine şehir Moğollar'ın eline geçti (1219). XIV. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Hucend, Celâyirli'lerin en önemli kolu olan Çağatay ulusunun idaresinde bulunuyordu; ancak Celâyirli'ler bir isyan sebebiyle Timur tarafından şehirden çıkarıldılar (1376). 1497'de Bâbü'r şehri otoritesini tehdit eden akrabalarına karşı bir üs olarak kullandı.

XV-XVIII. yüzyıllar arası için hakkında yeterli bilgi bulunmayan Hucend, Özbek yönetiminin kurulmasından sonra XIX. yüzyılın başlarında Hokand Hanlığı'nın sınırları içinde kaldı. Fakat 1842 yılında Mangıtlar'dan Buhara Hanı Nasrullah Han, 1866'da da kanlı çarpışmalar sonucunda Ruslar tarafından ele geçirildi. 1875'te Hokand Hanlığı'nda üslenen direnişçiler şehri bir süre kuşattılsa da kurtarmaya muvaffak olamadılar. 1886'da çarlık yönetiminin yeni bir statü ile Semerkant oblastına (yönetim birimi) bağladığı şehir, 2 Ekim 1929'da Tacik Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sınırları içerisinde kaldı ve 1936'da Leninâbâd adıyla aynı adı taşıyan yönetim biriminin merkezi oldu; 1991'de Tacikistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra tekrar Hucend is-